

KİTAP TANITIMI¹ BOOK REVIEW

MUHAMMED ÇETİNKAYA

Sayı 5, ss., 21-23.

Makale Türü: Kitap Değerlendirmesi

Geliş Tarihi: 28.12.2023

Kabul Tarihi: 01.07.2024

Değerlendirme: Çift Taraflı Kör Hakemlik

Etik Bildirim: lisaniyatstudies@gmail.com

İntihal Denetimi: Yapıldı. (Intihalnet)

Etik Beyan: Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Lisans Bilgisi: Dergimizde yayımlanan çalışmalar, CC-BY-NC-ND lisansı ile açık erişim olarak yayımlanmaktadır.

Issue 5, pp., 21-23.

Article Type: Book Review

Submitted: 28.12.2023

Accepted: 01.07.2024

Evaluation: Double-Blind Review

Ethics Declaration: lisaniyatstudies@gmail.com

Plagiarism Check: Done. (Intihalnet)

Ethics Statement: This study does not require ethics committee approval, and the data used was obtained through a literature review/published sources. It is hereby declared that scientific and ethical principles were adhered to throughout the preparation, and all references are cited in the bibliography.

License Information: The studies published in our journal are published as open access with the CC-BY-NC-ND license.

Atıf Bilgisi / Reference Information:

ÇETİNKAYA, M. (2025). KİTAP TANITIMI, *Lisaniyat Studies Uluslararası Filoloji Araştırmaları Dergisi*, 5, 21-23.

Muhammed Çetinkaya

Adıyaman Üniversitesi

etinkaya02@gmail.com

ORCID: 0000-0002-0007-2800

İki bin beş yüz yıllık kadim tarihi ile dünya üzerinde medeniyet kuran en eski milletlerden biri olan Farisilerin kaynakları bugünkü İran sınırlarının da ötesine, Orta Asya'ya kadar uzanır. İran'da İslamiyet öncesi dönemlere ait lisan ve edebiyat hakkında kesin bilgiler çok azdır. İslamiyet'in kabulünden önce yazılan eserlerin birçoğu tahmini bilgilerden ibarettir.

İran edebiyatı, İslamiyet'in kabulünden sonra yüzyıllar boyunca edebiyatımıza büyük etkilerde bulunmuş ve özellikle de Osmanlı Devleti zamanında 12. ve 19. yüzyıllar arasında uzun bir zamanı kapsayan Divan edebiyatını şekillendirmiştir. Bu edebiyat sahasının temel beslenme alanını teşkil etmiştir. Tanpınar, *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi* adlı eserinde "Eski edebiyatımız; dil bakımından aralarında hiçbir yakınlık bulunmayan, zaman itibarıyla aynı çağ içinde muayyen fasıllarla teşekkül etmiş iki edebiyatın, Arap ve Fars edebiyatlarının kuvvetli tesirleri altında, müşterek medeniyetin son yaratıcı büyük halkası olarak teşekkül eder"². der. Yüzyıllar süren bu kültür ve edebiyat etkisi ile bu topraklarda birçok İranlı şair, yazar ve bilim adamı yaşamıştır. Bunlardan bir tanesi de Hüseyin Daniş'tir.

Hüseyin Daniş, 1870 yılında İstanbul'da doğmuş ve büyümüş İran kökenli yazar ve şairdir. Meşrutiyetten sonra uzun yıllar Darülfünûn'da Fars lisanı ve Fars edebiyatı hocalığı yapmıştır. Yaşadığı dönemi de kapsayan Servet-i Fünûn hareketi içerisinde yer almıştır. Türk edebiyatında birçok önemli şair ve yazarla samimi dostluklar kurmuş, bazen ilmi ve edebi tartışmalara da katılmıştır. 1922 yılında Darülfünûn'daki görevinden istifade eden yazar bir müddet Osmanlı Bankası İstanbul şubesinde başmütercimlik yapmıştır. 1934'ten sonra İran elçiliğinde görev yapan yazar 1943 yılında Ankara'da vefat etmiştir.

Meşrutiyet döneminde ve sonrasında yaygınlaşan edebiyat tarihi yazımı sadece Türk edebiyatı tarihi alanında değil Doğu ve Batı edebiyatları hakkında da eserlerin yayımlanması dikkate şayandır. Örneğin Mehmet Rauf'un *Yunan-ı Kadim Tarih-i Edebiyatı*, Halid Ziya'nın *Tarih-i Edebiyat-ı Garbiye: İspanyol Edebiyatı*, Müderriszade Mehmed Fehmi'nin *Tarih-i Edebiyat-ı Arabiye* adlı eserler bu dönemde edebiyat tarihlerine duyulan ilgi ve alakayı göstermektedir. Yazılan onca farklı edebiyat tarih eserlerinin arasında Fars edebiyatı tarihinin eksikliğini hisseden Hüseyin Daniş, sultaniler için yazmış olduğu *Talim-i Lisan-ı Farsi* adlı kitap dizisinin dördüncü cildini muhtasar bir Fars edebiyatı tarihi olarak yayımlamıştır. Bunun üzerine Mehmed Fuad Köprülü bu edebiyatın daha iyi anlaşılması arzusuyla eleştiri yazısı yazar.

¹ Doç. Dr. Mehmet Sümer, *Muhtasar İran Edebiyatı Tarihi ve Tartışmalar*, Kriter Yayınları, İstanbul 2022.

² Ahmet Hamdi Tanpınar, *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1988, s.1.

Muhtasar İran Edebiyatı Tarihi ve Tartışmalar adlı bu eser, İran edebiyatı, Fars lisanı ve bunların tarihi gelişimlerini inceler. Bu sahada geniş bilgi sahibi olmak isteyenler, Hüseyin Daniş ve Fuad Köprülü gibi iki büyük edebiyat ustasının tartışmaları üzerinden İran edebiyatı ve daha birçok edebi olay ve kavramı anlamak isteyenler için emek verilerek özenle hazırlanmış değerli bir kitap konumundadır.

Kitap, önsöz, giriş kısmı ve kaynakçadan sonra yazarın –Hüseyin Daniş- kendi kaleminden özgeçmişi ile başlamaktadır. Kitabın asıl kısmı olan “Muhtasar İran Edebiyatı Tarihi” bölümünde bu edebiyatı ve lisanı etkileyen ve ona kaynak teşkil eden sebeplerden bahsedilmiştir. Eserin son bölümünde ise iki büyük edebiyat ustası olan Daniş ve Köprülü’nün eleştiri ve cevapları tartışmalar başlığı altında okuyucuya aktarılmıştır.

Sümer, kitabın önsözünde bu eserin yazılış amacına değinmiştir. Hüseyin Daniş’in hem o dönemdeki en önemli eğitim kurumunda hocalık yapıyor oluşu ve hem de edebiyat tarihçiliğinin o dönemlerde bir arayış ve yapılanma sürecinde olmasından dolayı bu eser belli bir ilgi görmüştür. Kitabın sonuna eklenen tartışmalar hakkında da kısa bir bilgi verilmektedir.

Eserin giriş kısmında edebiyat tarihçiliğinden ve bazı metotlarından bahsederek bu alanın tarihinden uzunca söz etmiştir. Türk edebiyatındaki edebiyat tarihi yazımının başlangıcına ve bu sahada yazılmış ilk eserlere yer verir. Yazar sonrasında ise Hüseyin Daniş’in eserinde ele aldığı İslam öncesi devrini ve bu devirde Lisan-ı Farisi’nin durumunu, dini hayatı ve edebiyatı uzun uzun ele aldığından bahseder. Giriş kısmının uzun bir bölümünde Daniş ile Köprülü arasındaki tartışmalardan bahseder ve bu tartışmaların konularını okuyucuya verir. Bu bölümde Sümer, yapılan tüm tartışmalardaki önemli isimlere ve muhtevalara özellikle yer vermiştir. Aralarında uzun süren tartışmalar üzerinden İran Edebiyatını ve Fars lisanını okuyucuya özet halinde sunar.

Mehmet Sümer, giriş bölümünden sonra müellifin –Hüseyin Daniş- kendi kaleminden özgeçmişini okuyucuya verir. Mehmet Sümer, bu özgeçmiş Berlin’de 1922’den 1927’ye kadar 48 sayfa olarak yayımlanan *İranşehr* dergisinin Hakan’ın bir kasidesine ayrılan 1925 tarihli 5. Sayıda yayımlanmış olduğunu belirtir. Müellifin –Hüseyin Daniş- kendi ağzından özgeçmişini “*Bu kulun doğumu miladi 1870 yılında İstanbul’da gerçekleşmiştir. Adım Hüseyin ve Daniş şiirdeki mahlasımdır.*” cümlesi ile başlar. On sayfalık bir bölümde müellif hayatını ve ona etki eden tüm hususları sıralamaktadır.

Kitapta asıl bölüm olan “Muhtasar İran Edebiyatı Tarihi” kısmına geçmeden evvel Hüseyin Daniş, kitabın yazılış gayesini ve Maarif Nezaret-i Celile’nin tensibiyle yazıldığını okuyucuya bildirir. Eserin muhtevalarından bahsedip yeterliliğini ve bu sahadaki önemini izah eder. Daniş, bu bölümde Fars lisanından geniş bir şekilde bahsedip İran edebiyatının kaynağı ile bu edebiyata etki eden medeniyetlere, bu medeniyetlerin Fars lisanına etkisine değinmiştir.

Daniş, İran edebiyatı tarihi bahsinde “Ba’de’l- İslam İran’da Edvar-ı Edebiye” adlı bir başlık açarak İslamiyet sonrası İran edebiyatının gelişimine dikkat çekmiştir. Bu bölümde Daniş ayrıca Şehname, Menûcihrî, Arap edebiyatının İran’a tesiri ve birçok İranlı şair ve yazarlardan bahsetmiştir. Fars edebiyatının önemli isimlerinden ve daha sonra tartışmalarda da adı geçecek olan Mevlana Celaleddin Rumi, Ömer Hayyâm, Hafız, Feridüddin Attar gibi evrensel şair ve yazarlar da bu bölümde tanıtılmıştır.

Kitabın asıl bölümünden tartışmalar bahsine geçmeden önce tasavvuftan ve onun İran edebiyatına etkisinden bahsedilmektedir. Bu kısımda Hüseyin Daniş bu etkiden bahsederken ayetler ve şiirler üzerinden örnekler vererek okuyucunun bu etkiyi daha iyi anlamasını sağlamıştır. Yazar, bu bölümde erbab-ı tasavvuftan El-Arabi, Mevlana, Attar, Hallac-ı Mansur, Şeyh Sadi, Huccet-ül İslam İmam-ı Gazalî’den ve daha birçok tasavvuf ehlinden bahsedip eserlerinden örnekler vermiştir. Tüm bu örneklerden sonra Fars Edebiyatının üzerinde tasavvufun geniş bir nüfûz icra etmiş olduğunu söyler.

Kitabımızın son bölümü olan tartışmalar bahsinde ise Hüseyin Daniş’in yazmış olduğu *İran’ın Muhtasar Tarihi Edebiyesi* adlı kitabına Köprülüzade Mehmed Fuad’ın Yeni Mecmua dergisinin 31 Kanunîsânî 1918 yılındaki

30. sayısında yazmış olduğu eleştiri yazısı ile başlar. Köprülü bu durumu “Hüseyin Daniş Bey’in bu küçük fakat kıymetli eseri, sultanilerde tedris olunmak üzere yazılmış klasik bir kitap olmak mahiyetiyle de ayrıca tetkike

şayandır. Mekteplerde okutulmak maksadıyla yazılmış böyle mühim bir eser hakkındaki düşüncelerimizi, serbestçe söylemek lüzumunu hissettik.” şeklinde ifade eder.

Yapılan bu tartışmalar içerisinde İran Edebiyatından, Fars lisanından ve bunlara etki eden birçok mevzudan bahsedilmekle beraber Köprülü birçok konuda Hüseyin Daniş’i eleştirmektedir. Köprülü yazmış olduğu bu ilk eleştiride kitabın başlıca kusurunun iyi bir tasnif yapılmaması olduğunu ifade eder. Eleştiri yazısının sonunda da “Her şeye rağmen şunu itiraf etmeliyiz ki bu küçük eser, bütün noksanlarına ve yanlışlarına rağmen, bizim için çok kıymetlidir” der.

Hüseyin Daniş, eseri hakkında yapılan bu eleştirilere cevap olarak Âti gazetesinde peş peşe dört yazıyla cevap verir. Bu dört yazıda Köprülü’nün yapmış olduğu eleştirilere cevaplarını gerekçeleriyle açıklamıştır. Örneğin kitabının iyi tasnif edilmemiş olmasını kitabın hacim ve maksadına bağlar. Daha bunun gibi birçok itiraz ve eleştiriye cevap verir.

Köprülü, peş peşe yazılan ve verilen savunmalardan oluşan bu dört yazıdan sonra ikinci bir tenkit yazısı yazar. Bu yazıda da dikkat çekici eleştirisi intihalciliktir. Daniş’i meslek ahlakına aykırı davranarak intihalcilik yapmakla suçlar. Bir başka eleştirisi de bazı yazarlara fazla yer verip bazıları hakkında da fazla bilgi vermediği hususudur. Köprülü ise bu konuda her sanatkâra öneminin derecesine göre yer vermek lazım geldiğini belirtir.

Toplamda kitaba yedi eleştirisi yazar Fuad Köprülü. Hüseyin Daniş de yedi cevap yazısı yazar. Bu yazılarda tiyatro, tezkire, şebih ve taziye, Moğollar’ın istilası gibi daha birçok konuda birbirlerine karşılıklı yazılar yazarlar. Belli bir safhadan sonra tartışma çıkmaza girer ve tarafların birbirlerini ikna edemedikleri görülür. Hüseyin Daniş’in kendi yazılarını *Münâzarâtım* adıyla 1919 yılının başında yayımlar. Böylelikle 1918 yılının başlarında başlayan ve bir yıl süren bu tartışmalar her ne kadar Köprülü sonrasında tekrar bir yazısıyla kapanmış bu konuyu açmaya çalışsa da Hüseyin Daniş bu tartışmaya tekrar geri dönmez ve tartışma sona erer.

Sonuç olarak bir yılı aşkın süren bu tartışmalar üzerinden okuyucunun İran edebiyatını, Fars lisanını ve bunlara etki eden birçok olay ve kavramı anlaması sağlanmıştır. Kitap Meşrutiyet döneminde yaygınlaşan edebiyat tarihi kitaplarından biri olması ve ayrıca Darü’l Fünun Fars dili müderrisi olan Hüseyin Daniş tarafından kaleme alınmış olması da dikkate değer bir husustur. Türk edebiyatını bilen ve İstanbul’da ikamet eden bir yazar tarafından kaleme alınan ve yine Türk edebiyatının usta yazarlarından Fuad Köprülü tarafından dikkate şayan eleştiriler alan bu kitap İran edebiyatı ve Fars lisanına meraklı olan ve bu edebiyatın tarihi hakkında bilgi sahibi olmak isteyenler için muhtasar bir kitap durumundadır. Edebiyat tarihi sahasında verilmiş güzel ve ilmî bir çalışma olmasından dolayı bu alana hizmet etmiş nadide eserlerden biridir.